

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПРОФІЛЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано сутність екологічної культури та доведено необхідність її розвитку для майбутнього фахівця машинобудівного профілю у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна культура, екологічна освіта, екологічна свідомість, майбутній фахівець, майбутній фахівець машинобудівного профілю.

У розвитку сучасної України одне із провідних місць має займати рівень функціональної грамотності власне населення, який відображається в якості освіти, зокрема, екологічної, котра є складовою екологічної культури. Перед вищими навчальними закладами нашої держави постало завдання якісного забезпечення особистісного еколого-професійного зростання майбутнього фахівця.

Проблеми виховання сучасного покоління, рівень розвитку його культури значною мірою пов'язані з формуванням екологічної культури та екологічного світогляду, засновані на збереженні навколишнього природного середовища, сприйнятті й засвоєнні технічних знань, котрі підпорядковуються технічним вимогам.

Пошук шляхів гармонізації системи світосприймання, а також формування основ екологічних ціннісних орієнтацій молоді, зокрема студентів технічних вищих навчальних закладів як майбутніх фахівців виробничої сфери, є одним із актуальних питань сьогодення.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено різні аспекти проблеми формування екологічної культури майбутніх фахівців (М. Моїсеєв, С. Глазачов, Д. Лихачов, С. Алексєєв, Н. Мамедов, І. Зверєв, І. Суравегіна, Н. Пустовіт, В. Борейко, В. Вербицький). Ми поділяємо їх думку, що саме екологічна культура сучасного соціуму є підґрунтям формування особистості людини, ми переконуємося, що в подальшому людство може вийти на новий щабель розвитку.

Мета статті – обґрунтування сутності екологічної культури та дослідження її необхідності для формування особистості майбутнього фахівця у вищій школі.

У цілому слід зазначити, що в науковій літературі відсутня єдність у трактуванні змісту та структури екологічної культури. Перевага віддається таким загальним структурним її складовим, як екологічні знання, ставлення й практична діяльність. Провівши аналіз наукових праць, ми дійшли висновку, що науковці розглядають екологічну культуру з культурологічних позицій, виокремивши її як феномен загальної культури.

Культура має багато різновидів, проте в кожному випадку, як наголошує В. Крисаченко [3], вона є засобом осягнення як навколишнього, так і внутрішнього світу людини, регуляторним началом із природним і соціа-

льним середовищем. Одне з вагомих місць серед різноманітних форм культури посідає екологічна культура. У світлі сучасної науки остання розглядається як цілеспрямована діяльність людини на організацію та трансформацію об'єктів і процесів природного світу відповідно до власних потреб і намірів.

Відносини між людиною й навколишнім природним середовищем набувають у сучасних умовах великої практичної значущості. На тлі існуючих екологічних проблем суспільство володіє всіма передумовами для свідомої реорганізації своїх відносин з навколишнім середовищем. При цьому відомо, що рівень екологічної культури суспільства значно відстає від темпів цивілізації, про що свідчать потужність промислово-виробничих індустріальних підприємств та глобальність існуючих екологічних проблем, котрі можна вирішити, застосовуючи нові технології у виробництві; винаходити альтернативні джерела енергії; раціонально використовувати природні ресурси. Такі технічні засоби й заходи будуть дієвими лише з новою культурою відносин із природою, що ще раз доводить необхідність екологічного виховання, екологічної освіти. Екологія має стати для кожного свідомого українця не лише наукою, а й способом поведінки, мислення, реальністю дій у процесі формування особистості.

Соціальні та гуманітарні науки певною мірою вирішують екологічні проблеми, опосередковано “роблячи певний внесок”: формують екологічну свідомість, екологічне виховання, екологічне мислення та культуру суспільства.

Основною метою освіти в галузі навколишнього середовища є формування екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою. Поняття “екологічна культура” характеризується: різнобічними знаннями про навколишнє середовище; наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо навколишнього середовища; екологічним стилем мислення й відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я; набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем; активною участю в природоохоронній діяльності; прогнозуванням можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності людини. Іншими словами, екологічна культура виявляється у свідомості, мисленні, поведінці та діяльності особистості.

Реалізація стратегічних завдань екологічної освіти й виховання має здійснюватися поетапним шляхом вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань та ґрунтується на таких вихідних положеннях: неперервність, системність і систематичність формування екологічної культури особистості, наступність між окремими ланками освіти; міждисциплінарний підхід до формування екологічної культури через інтеграцію екологічних знань, їх логічне підпорядкування основній меті екологічної освіти; розгляд екологічних проблем на глобальному, національному й краєзнавчому рівнях; а також практичну участь у вирішенні місцевих екологічних проблем; спрямованість на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, гармонізацію відносин із навколишнім середовищем; формування

моральних загальнолюдських якостей, оцінно-критичного мислення, емоційно-художнього сприйняття довкілля, засвоєння правових норм поведінки [2].

Закономірним продовженням цілісної багатоступінчастої системи екологічної освіти є вузівський її етап. Екологічна освіта й виховання у ВНЗ мають бути різноплановими й здійснюватися за програмами, що передбачають використання змісту, форм, методів навчання відповідно до особливостей і потреб ВНЗ та регіонів і ґрунтуватися на новітніх результатах екологічних досліджень у прикладних галузях.

Спеціалісти ведуть пошуки принципів оновлення комплексного екологічного підходу до вдосконалення освіти і культури (С. Алексєєв, А. Бєгека, Г. Білявський, Л. Буєва, В. Мамєдов, Л. Пєчко, А. Урсул, Н. Моїсєєв, К. Шилін та ін.). Разом з тим умови, у яких зараз вимушена існувати система освіти, зокрема в Україні, вимагають термінового її реформування, особливо в частині екологічного навчання й виховання. Це необхідно ще й тому, що освіта, професійна підготовка спеціалістів є важливим елементом у системі суспільного життя, культури людини та суспільства, індикатором і проявом існуючого в цьому суспільстві типу світогляду.

Взаємодія філософії, екології, культури й освіти набуває особливого значення на переломних етапах розвитку людства, пов'язаних із необхідністю переходу до нового типу мислення, виховання, культури, світоглядно-філософських основ; передачі розвитку культури наступним поколінням.

А тому найважливіша роль у цьому процесі має відводитися організації системи освіти, насамперед вищої школи, наповненню її необхідними за обсягом та змістом знаннями й формуванню на цій базі такої важливої характеристики особистості, як екологічна культура. Саме цей процес сьогодні потребує застосування новітніх методологічних підходів при викладанні у вищій школі. Адже тут має проходити формування фахівця, який самостійно зможе в майбутньому вирішити проблеми екологічного характеру. Задля цього викладачі повинні створювати відповідні умови для засвоєння студентами певних знань, умінь, навичок і сприяти формуванню екологічної свідомості й екологічного світогляду майбутнього фахівця машинобудівного профілю.

У науці склалося три основні підходи до визначення цього поняття: ціннісний, діяльнісний і особистісний. У кожному з них є раціональне зерно, кожен із них відображає один із сутнісних аспектів культури, має методологічну цінність. Гарантією культури є сама людина, здатна до культурної облаштованості життя. Більше того, людина й культура живуть у взаємодії, вони формуються й інтегруються.

Екологічна культура майбутніх фахівців машинобудівного профілю будується на базі розуміння закономірності живих систем і поваги до життя, а її головним показником є соціальна й індивідуальна екологічна відповідальність за події в природі та житті людей.

Однак, на нашу думку, характеристика екологічної культури як якісно нового стану загальної культури не має достатньо вагомої аргументації.

Становлення екологічної культури особистості майбутнього фахівця машинобудівного профілю, насамперед, має пов'язуватися із ціннісною сферою, де стратегічним її орієнтиром є дії на благо суспільства й навколишнього оточення. Предметом дослідження екологічної культури мають стати моральні норми й моральність поведінки у сфері відносин “людина – суспільство – природа”, фундаментальні, базові відносини людини й природи. Ідеї формування стійкої природоохоронної домінанти в ієрархії ціннісних орієнтацій закладені в самій сутності морального виховання людини, що знаходить відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Втрата духовного єднання людини й природи спричинила серйозні наслідки, оскільки сприяла вивільненню руйнівних інстинктів. Розглядаючи можливості виховання екологічної культури, можемо відзначити наявний достатній культурологічний вітчизняний потенціал. Традиції, звичаї, народна педагогіка мають унікальний досвід, опора на який допоможе на практиці реалізувати ідею гармонізації людини й природи, створити відповідні педагогічні умови та виховне середовище.

Культурологічний підхід дає змогу розглянути відносини між трьома складними соціоприродними утвореннями: “людина – природа – культура”. Завдання полягає лише в тому, щоб визначити місце екологічної культури в системі “людина – природа”. Зрозуміло, що специфічні особливості природи мають бути органічно пов'язані з проблемою співвідношення природи й культури.

Категорія культури поєднує людину й природу та створює нову цінність, що протилежна цінностям сучасного споживацького суспільства. Якщо сутністю культури в традиційному розумінні завжди була відмінність соціального й природного, то новий її зміст, навпаки, поєднує соціальне й природне на основі більш досконалого її пізнання та розуміння.

Взаємодія природи й суспільства належить до вічних проблем. Її актуальність зумовлена самим життям, а розробка теорії взаємодії людини з довкіллям є однією з найважливіших у всьому комплексі теоретичних і практичних заходів сучасної наукової думки. Така теорія має бути основою для розробки заходів оптимальних відносин на перспективу.

Проведений культурологічний аналіз дає змогу підійти до визначення шляхів екологічної освіти й виховання як домінуючих сфер у формуванні екологічної культури.

Аналіз сучасних підходів до проблем екологічної освіти й виховання показує, що вдосконалення цього процесу йде шляхом поглиблення знань про сутність природних явищ, визнання міждисциплінарної, системоутворювальної ролі екологічної освіти, що визначає нову утворювальну парадигму. У системі практичних цілеспрямованих педагогічних впливів “екологічна освіта” й “екологічне виховання” – рівноцінні й самоцінні категорії, що мають свою специфіку й відіграють особливу роль у розвитку екологічної культури особистості. Крім того, поширена думка, згідно з якою, екологічна культура є метою й результатом екологічної освіти. Навіть “не-

озброєним оком” видно недостатність тільки екологічної освіти для розвитку екологічної культури, оскільки в першому понятті неминуче переважає знанневий компонент. Тільки в єдності з екологічним вихованням можна вирішити проблему охорони й збереження навколишнього природного середовища.

Формування екологічної культури майбутніх фахівців машинобудівного профілю вимагає чіткого розуміння її структури. Поняття “структура екологічної культури” (з латинського structure – будувати, споруджувати) можна визначити як будову і внутрішню форму організації системи, як єдність стійких, закономірних зв’язків між її елементами.

Більшість дослідників, розглядаючи феномен екологічної культури, спираються на підсистемні поняття, зокрема такі: екологічне мислення, екологічна свідомість, ставлення, екологічна діяльність. Іншими словами, “екологічна культура розглядається як широка інтегративна якість особистості” [5].

Покомпонентний аналіз екологічної культури передбачає з’ясування таких її аспектів, як набуття знань, умінь і досвіду вирішення екологічних проблем, передбачення можливих наслідків природокористувальної діяльності, потреби в постійному спілкуванні з довкіллям, а також особистій участі в природоохоронному процесі.

Б. Лихачов [4] у структуру екологічної культури включає екологічні знання, зацікавленість у природоохоронній діяльності, грамотне її здійснення, багатство морально-етичних почуттів і переживань, породжуваних спілкуванням із природою.

Виходячи з того, що однією з провідних ідей екогуманітарної парадигми є перехід від знанневої до культуроподібної школи, скажімо, І. Ясвін [6] і Н. Ясінська [7] у зв’язку з цим вважають екологічно доцільним формувати ставлення до природи суб’єктно-етичного типу з особистісною установкою на взаємодію з довкіллям на засадах етичних норм. Аналіз досліджень, присвячених екологічному вихованню, переконує в тому, що більшість науковців стоїть на позиціях гносеологічного (пізнавального) підходу до вирішення цього питання (Н. Дежнікова, І. Зверєв, А. Канарський, Г. Пустовіт, Т. Чурилова).

Відзначаючи складність структури феномену культури, дослідники вважають, що в її формуванні першорядне значення має екологічне ставлення як показник екологічно вихованої людини. Ставлення до природи, на думку вчених, має самостійну цінність у системі відносин людини. У психолого-педагогічній літературі існує термін “суб’єктивне ставлення особистості” як специфічне відображення її взаємозв’язків потреб з об’єктами і явищами світу. Суб’єктивні ставлення особистості до природи базуються на втіленні потреб людини, а вони, як відомо, становлять ядро особистості.

Екологічна культура є складною категорією, котру можна визначити як широку інтегровану якість особистості, що включає екологічне мислення, екологічну свідомість і відносини, трансформовані в аксіологічні пере-

конання й активну природоохоронну діяльність. У цьому випадку екологічне мислення визначається як мисленнєвий акт для вирішення конкретної екологічної проблеми. Людина, озброєна певними екологічними знаннями, використовує їх у практичній екологічній діяльності, тобто мислення детермінує дію, поведінку, конкретну роботу. Що стосується екологічної свідомості, то це ширша категорія, яка розглядається як сукупність поглядів, теорій, концепцій і соціальних емоцій, що відображають проблеми співвідношення суспільства й природного оточення.

Висновки. Таким чином, за своєю сутністю екологічна культура є відображенням загальнолюдської культури, становить змістовне ядро світогляду і в сучасному трактуванні виражає якісний стан нового етапу історичного розвитку суспільства. Мова йде про нову стратегію природокористування, стратегію виживання людства у взаємозв'язку з природою. Концепція стійкого розвитку передбачає розвиток, що забезпечує стабільне економічне зростання без деградації природного середовища, яке здатне задовольнити потреби як існуючих, так і майбутніх поколінь людей. Тому фахівці, які займаються освітньо-виховною діяльністю, мають насамперед самі бути носіями екологічних цінностей, а для цього майбутній спеціаліст повинен мати системне уявлення про природу, закони й процеси, що відбуваються в ній, розуміти фундаментальні проблеми взаємодії людини й довкілля.

Екологічна культура, показниками якої є екологічна освіченість, емоційне сприйняття й відгук на природне оточення, здатність до екологічного мислення, адекватна поведінка в природі, готовність до природоохоронної діяльності, має являти собою результат змістової єдності екологічної тріади навчання, виховання й освіти.

Список використаної літератури

1. Игнатова В.А. Интегрированные учебные курсы как средство формирования экологической культуры учащихся : дис... д-ра пед. наук / В.А. Игнатова. – Тюмень, 1999. – 388 с.
2. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні (Проект) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – К. : Освіта, 1995. – № 14. – С. 2–17, 20–21.
3. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. / В.С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
4. Лихачев Б.Т. Структура экологической культуры личности и педагогические основы ее формирования / Б.Т. Лихачев ; под ред. проф. С.Н. Глазачева // Средства массовой информации и экологическое образование в решении проблем охраны окружающей среды : мат. I международной конференции. – Владикавказ : Изд-во СОГУ, 1997. – 192 с.
5. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей : учеб. пособ. для студ. высших пед. учеб. заведений / С.Н. Николаева. – М. : Академия, 2002. – 336 с.
6. Ясвин В.А. Психология отношения к природе / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2000. – 456 с.
7. Ясінська Н. Екологічна культура і освіта / Н. Ясінська // Рідна школа. – 2001. – № 8. – С. 24–26.

Коробчук Л.И. Сущность экологической культуры будущих специалистов машиностроительного профиля в высшей школе

В статье обоснованы сущность экологической культуры и доказана необходимость ее развития для будущего специалиста машиностроительного профиля в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, экологическое образование, экологическое сознание, будущий специалист, будущий специалист машиностроительного профиля.

Korobchuk L. Essence of ecological culture of future specialists of machine-building type at higher school

The article grounded an essence of ecological culture and the necessity of its development is well-proven for the future specialist of machine-building type in higher educational establishment.

Key words: ecological education, ecological culture, ecological education, ecological consciousness, future specialist, future specialist of machine-building type.